

VIDURA NEETHI - UDYOGA PARVAM CHAPTER 36

iti śrīmahābhāratē udyōgaparvaṇi prajāgaraparvaṇi
vidurahitavākyaē ṣaṭtrimśō'dhyāyaḥ

vidura uvācha

atraivōdāharantīmamitihāsaṃ purātanam
ātrēyasya cha saṃvādam sādhyānām chēti naḥ śrutam 1

charantaṃ haṃsarūpēṇa maharṣiṃ saṃśitavratam
sādhyā dēvā mahāprājñaṃ paryapṛchchanta vai purā 2

sādhyā ūchuḥ
sādhyā dēvā vaymasmō maharṣē
dṛṣṭvā bhavantaṃ na śaknumō'numātum
śrutēna dhīrō buddhimāṃstvaṃ matō naḥ
kāvyāṃ vāchaṃ vaktumarhasyudārām 3

haṃsa uvācha

ētakāryamamarāḥ saṃśrutam mē
dhṛtiḥ śamaḥ satyadharmānuvṛttiḥ
granthiṃ vinīya hṛdayasya sarvaṃ
priyāpriyē chātmavaśam nayīta 4

ākruśyamānō nākrōśēnmanyurēva titikṣitaḥ
ākroṣṭāraṃ nirdahati sukṛtaṃ chāsyā vindati 5

nākrōśī syānnāvamānī parasya
mitradrōhī nōta nīchōpasēvī
na chātimānī na cha hīnavṛttō
rūkṣāṃ vāchaṃ ruśatīṃ varjayīta 6

marmāṇyasthīni hṛdayaṃ tathāsūn
ghōrā vāchō nirdahantiha puṃsām
tasmādvāchaṃ ruśatīṃ rūkṣarūpāṃ
dharmārāmō nityaśō varjayīta 7

arum turam paruṣam rūkṣavācham
vākkaṅṭakairvitudantam manuṣyān □
vidyādalakṣmīkatamam janānām
mukhē nibaddhām nirṛtiṃ vahantam □ 8□

paraśchēdēnamadhividhyēta bāṅair
bhṛṣam sutīkṣṇairanalārka dīptaiḥ □
virichyamānō'pyatirichyamānō
vidyātkaviḥ sukṛtam mē dadhāti □ 9□

yadi santam sēvatē yadyasantam
tapasvinaṃ yadi vā stēnamēva □
vāsō yathā raṅga vaśam prayāti
tathā sa tēṣām vaśamabhyupaiti □ 10□

vādam tu yō na pravadēna vādayēd
yō nāhataḥ pratihanyāna ghātayēt □
yō hantukāmasya na pāpamichChēt
tasmai dēvāḥ sprhayantyāgatāya □ 11□

avyāhṛtam vyāhṛtāchChrēya āhuḥ
satyam vadēdvvyāhṛtam taddvitīyam □
priyamvadēdvvyāhṛtam tattṛtīyam
dharmyam vadēdvvyāhṛtam tachchaturtham □ 12□

yādṛśaiḥ samvivadatē yādṛśāṃś chōpasēvatē □
yādṛgichChēchcha bhavitum tādṛgbhavati pūruṣaḥ □ 13□

yatō yatō nivartatē tatastatō vimuchyatē □
nivartanāddhi sarvatō na vētti duḥkhamaṅvapi □ 14□

na jīyatē nōta jigīṣatē'nyān
na vairakkṛchchāpratighātakaś cha □
nindā praśamsāsu samasvabhāvō
na śōchatē hṛṣyati naiva chāyam □ 15□

bhāvamichChatī sarvasya nābhāvē kurutē matim □
satyavādī mṛdurdāntō yaḥ sa uttamapūruṣaḥ □ 16□

nānarthakam sāntvayati pratijñāya dadāti cha □
rāddhāparāddhē jānāti yaḥ sa madhyamapūruṣaḥ □ 17□

duḥśāsanastūpahantā na śāstā
nāvartatē manyuvaśātkṛtaghnaḥ □
na kasya chinmitramathō durātmā
kalāśchaitā adhamasyēha puṃsaḥ □ 18□

na śraddadhāti kalyāṇaṃ parēbhyō'pyātmaśāṅkitaḥ □
nirākarōti mitrāṇi yō vai sō'dhama pūruṣaḥ □ 19□

uttamānēva sēvēta prāptē kālē tu madhyamān □
adhamāṃstu na sēvēta ya ichChēchChrēya ātmanaḥ □ 20□

prāpnōti vai vittamasadbaleṇa
nityōtthānātprajñayā pauraṣēṇa □
na tvēva samyaglabhatē praśaṃsām
na vṛttamāpnōti mahākulānām □ 21□

dhṛtarāṣṭra uvācha □

mahākulānāṃ spṛhayanti dēvā
dharmārthavṛddhāścha bahuśrutāś cha □
pṛchChāmi tvāṃ vidura praśnamētaṃ
bhavanti vai kāni mahākulāni □ 22□

vidura uvācha □

tamō damō brahmavittvaṃ vitānāḥ
puṇyā vivāhāḥ satatāna dānam □
yēṣvēvaitē saptaguṇā bhavanti
samyagvṛttāstāni mahākulāni □ 23□

yēṣāṃ na vṛttaṃ vyathatē na yōnir
vṛttaprasādēna charanti dharmam □
yē kīrtimichChanti kulē viśiṣṭāṃ
tyaktānṛtāstāni mahākulāni □ 24□

anijyayāvivāhairścha vēdasyōtsādanēna cha □
kulānyakulatāṃ yānti dharmasyātikramēṇa cha □ 25□

dēva dravyavināśēna brahma svaharaṇēna cha □
kulānyakulatāṃ yānti brāhmaṇātikramēṇa cha □ 26□

brāhmaṇānāṃ paribhavātparivādāchcha bhārata □
kulānyakulatāṃ yānti nyāsāpaharaṇēna cha □ 27□

kulāni samupētāni gōbhiḥ puruṣatō'śvataḥ □
kulasaṅkhyāṃ na gachChanti yāni hīnāni vṛttataḥ □ 28□

vṛttatastvavihīnāni kulānyalpadhanānyapi □
kulasaṅkhyāṃ tu gachChanti karṣanti cha mayadyaśaḥ □ 29□

mā naḥ kulē vairakṛtkaś chidastu
rājāmātyō mā parasvāpahārī □
mitradrōhī naikṛtikō'ṅṛtī vā
pūrvāśī vā piṭṛdēvātithibhyaḥ □ 30□

yaścha nō brāhmaṇaṃ hanyādyaścha nō brāhmaṇāndviṣēt □
na naḥ sa samitiṃ gachChēdyaścha nō nirvapētkṛṣim □ 31□

ṭṛṇāni bhūmirudakaṃ vākchaturthī cha sūṅṛtā □
satāmētāni gēhēṣu nōchChidyantē kadā chana □ 32□

śraddhayā parayā rājannupanītāni satkṛtim □
pravṛttāni mahāprājña dharmināṃ puṅyakarmaṇām □ 33□

sūkṣmō'pi bhāraṃ ṅṛpatē syandanō vai
śaktō vōḍhuṃ na tathānyē mahījāḥ □
ēvaṃ yuktā bhārasahā bhavanti
mahākulīnā na tathānyē manuṣyāḥ □ 34□

na tanmitraṃ yasya kōpādbibhēti
yadvā mitraṃ śaṅkitēnōpacharyam □
yasminmitrē pitarīvāśvasīta
tadvai mitraṃ saṅgatānītarāṇi □ 35□

yadi chēdapyasambandhō mitrabhāvēna vartatē □
sa ēva bandhustanmitraṃ sā gatistatparāyaṇam □ 36□

chalachittasya vai puṃsō vṛddhānanupasēvataḥ □
pāriplavamatērnityamadhruvō mitra saṅgrahaḥ □ 37□

chalachittamanātmānamindriyāṅāṃ vaśānugam □
arthāḥ samativartantē haṃsāḥ śuṣkaṃ sarō yathā □ 38□

akasmādēva kupyanti prasīdantyanimittataḥ □
śīlamētadasādhūnāmabhraṃ pāriplavaṃ yathā □ 39□

satkṛtāścha kṛtārthāścha mitrāṅāṃ na bhavanti yē □
tānmṛtānapi kravyādāḥ kṛtaghnānnōpabhuñjatē □ 40□

arthayēdēva mitrāṇi sati vāsati vā dhanē □
nānarthayanvijānāti mitrāṇāṃ sārāphalgutām □ 41□

santāpādbhraśyatē rūpaṃ santāpādbhraśyatē balam □
santāpādbhraśyatē jñānaṃ santāpādvvyādhimṛchChatī □ 42□

anavāpyaṃ cha śōkēna śarīraṃ chōpatapyatē □
amitrāścha prahṛṣyanti mā sma śōkē manaḥ kṛthāḥ □ 43□

punarnarō mriyatē jāyatē cha
punarnarō hīyatē vardhatē punaḥ □
punarnarō yāchatī yāchyatē cha
punarnaraḥ śōchatī śōchyatē punaḥ □ 44□

sukhaṃ cha duḥkhaṃ cha bhavābhavau cha
lābhālābhau maraṇaṃ jīvitaṃ cha □
paryāyaśaḥ sarvamiha sprśanti
tasmāddhīrō naiva hṛṣyēna śōchēt □ 45□

chalāni hīmāni ṣaḍindriyāṇi
tēṣāṃ yadyadvartatē yatra yatra □
tatastataḥ sravatē buddhirasya
Chidrōda kumbhādiva nityamambhaḥ □ 46□

dhṛtarāṣṭra uvācha □

tanuruchChaḥ śikhī rājā mithyōpacharītō mayā □
mandānāṃ mama putrāṇāṃ yuddhēnāntaṃ kariṣyati □ 47□

nityōdvignamidaṃ sarvaṃ nityōdvignamidaṃ manaḥ □
yattatpadamanudvignaṃ tanmē vada mahāmatē □ 48□

vidura uvācha □

nānyatra vidyā tapasōrnānyatrēndriya nigrahāt □
nānyatra lōbhasantyāgāchChāntiṃ paśyāma tē'nagha □ 49□

buddhyā bhayaṃ praṇudati tapasā vindatē mahat □
guruśuśrūṣayā jñānaṃ śāntiṃ tyāgēna vindati □ 50□

anāśritā dānapuṇyaṃ vēda puṇyamanāśritāḥ □
rāgadvēṣavinirmuktā vicharantīha mōkṣiṇaḥ □ 51□

svadhītasya suyuddhasya sukṛtasya cha karmaṇaḥ □
tapasaścha sutaptasya tasyāntē sukhamēdhatē □ 52□

svāstīrṇāni śayanāni prapannā
na vai bhinnā jātu nidrāṃ labhantē □
na strīṣu rājanratimāpnuvanti
na māgadhāiḥ stūyamānā na sūtaiḥ □ 53□

na vai bhinnā jātu charanti dharmāṃ
na vai sukham prāpnuvantīha bhinnāḥ □
na vai bhinnā gauravaṃ mānayanti
na vai bhinnāḥ praśamaṃ rōchayanti □ 54□

na vai tēṣāṃ svadatē pathyamuktaṃ
yōgakṣēmaṃ kalpatē nōta tēṣām □
bhinnānāṃ vai manujēndra parāyaṇaṃ
na vidyatē kiṃ chidanyadvināśāt □ 55□

sambhāvyāṃ gōṣu sampannaṃ sambhāvyāṃ brāhmaṇē tapaḥ □
sambhāvyāṃ strīṣu chāpalyāṃ sambhāvyāṃ jñātītō bhayam □ 56□

tantavō'pyāyatā nityaṃ tantavō bahulāḥ samāḥ □
bahūnbahutvādāyāsānsahantītyupamā satām □ 57□

dhūmāyantē vyapētāni jvalanti sahitāni cha □
dhṛtarāṣṭrōlmukānīva jñātayō bharatarṣabha □ 58□

brāhmaṇēṣu cha yē sūrāḥ strīṣu jñātīṣu gōṣu cha □
vṛntādiva phalaṃ pakvaṃ dhṛtarāṣṭra patanti tē □ 59□

mahānāpyēkajō vṛkṣō balavānsupratīṣṭhitāḥ □
prasahya ēva vātēna śākhā skandhaṃ vimarditam □ 60□

atha yē sahitā vṛkṣāḥ saṅghaśaḥ supratīṣṭhitāḥ □
tē hi śīghratamānvātānsahantē'nyōnyasaṃśrayāt □ 61□

ēvaṃ manuṣyamāpyēkaṃ guṇairāpi samanvitam □
śakyaṃ dviṣantō manyantē vāyurdrumamivaukajam □ 62□

anyōnyasamupaṣṭambhādanyōnyāpāśrayēṇa cha □
jñātayaḥ sampravardhantē sarasīvōtpalānyuta □ 63□

avadhyā brāhmaṇā gāvō striyō bālāścha jñātayaḥ □
yēṣāṃ chānnāni bhujīta yē cha syuḥ śaraṇāgatāḥ □ 64□

na manuṣyē guṇaḥ kaśchidanyō dhanavatāṃ api □
anāturatvādbhadraṃ tē mṛtakalpā hi rōgiṇaḥ □ 65□

avyādhijaṃ kaṭukaṃ śīrṣa rōgaṃ
pāpānubandhaṃ paruṣaṃ tīkṣṇamugraṃ □
satāṃ pēyaṃ yanna pibantyasantō
manyuṃ mahārāja piba praśāmya □ 66□

rōgārditā na phalānyādriyantē
na vai labhantē viṣayēṣu tattvam □
duḥkhōpētā rōgiṇō nityamēva
na budhyantē dhanabhōgānna saukhyam □ 67□

purā hyuktō nākarōstvaṃ vachō mē
dyūtē jitāṃ draupadīm prēkṣya rājan □
duryōdhanāṃ vārayētyakṣavatyāṃ
kitavatvaṃ paṇḍitā varjayanti □ 68□

na tadbalaṃ yanmṛdunā virudhyatē
miśrō dharmastarasā sēvitavyaḥ □
pradhvaṃsinī krūrasamāhitā śrīr
mṛduprauḍhā gachChatī putrapautrān □ 69□

dhārtarāṣṭrāḥ pāṇḍavānpālayantu
pāṇḍōḥ sutāstava putrāṃścha pāntu □
ēkārimitrāḥ kuravō hyēkamantrā
jīvantu rājansukhinaḥ samṛddhāḥ □ 70□

mēḍhībhūtaḥ kauravāṇāṃ tvamadya
tvayyādhīnaṃ kuru kulamājamīḍha □
pārthānbālānvanavāsa prataptān
gōpāyasva svaṃ yaśastāta rakṣan □ 71□

sandhatsva tvaṃ kauravānpāṇḍuputrain
mā tē'ntaraṃ ripavaḥ prārthayantu □
satyē sthitāstē naradēva sarvē
duryōdhanāṃ sthāpaya tvaṃ narēndra □ 72□

□ iti śrīmahābhāratē udyōgaparvaṇi prajāgaraparvaṇi
vidurāhitavākyaē ṣaṭtriṃśō'dhyāyaḥ □ 36□